

E w a P a s t e r n i a k - K o b y ł e c k a

Anty(wartości) w przestrzeni edukacyjnej. Przyczynek do dyskusji

Wstęp

Obecne czasy przynoszą znaczące zmiany cywilizacyjno-kulturowe oraz nasilające się spory aksjologiczne i ideologiczne. Żyjemy w świecie płynności, zmienności sensów i wartości, przypadkowych i chwilowych ich wyborów. To, co było dla minionych pokoleń ważne, trwałe i pewne, obecnie nie zawsze jest cenione. Coraz bardziej liczą się dobra materialne, przyjemna egzystencja bez zobowiązań, budowania więzi, solidarności społecznej.

Pojawia się relatywizm poznawczy, który polega na subiektywnej interpretacji rzeczywistości, zależnie od własnych potrzeb, oczekiwań, pragnień podmiotu. Odrzuca się to, co stałe, uniwersalne, więc niewygodne, ponieważ wymaga konsekwencji i wysiłku w działaniach. Dosyć łatwo wartości są zastępowane antywartościami. Zapomina się o mądrych wskazówkach autorytetów moralnych, znanych filozofów i mędrców, chętnie słucha ubogich w znaczenia komunikatów, porad, sensacyjnych doniesień, plotek.

W znacznym stopniu aksjologiczną wiedzę człowieka i jej stosowanie kształtuje kultura popularna. Młodzi ludzie preferują lansowane w mass mediach wartości ekonomiczno-utilitytarne i ludyczne, zabawę, przyjemności, spryt, siłę. Skromność, wstrzeźliwość, szlachetność, szczodrość, prawość są zastępowane żądzą popularności, pychą, obłudą, chciwością, arogancją, przesadnym dbaniem o wygląd, popędliwością, brakiem umiaru w konsumpcji, cwaniactwem. Niecierpliwość i pośpiech wypierają rozwagę oraz refleksyjność. Mnożą się patologie, na co dzień obserwujemy w sferze publicznej haniebne ludzkie zachowania i działania podważające godność drugiej osoby.

Podjęty temat jest bardzo obszerny i złożony, dlatego w artykule zarysowano tylko niektóre jego aspekty. Poniższe rozważania stanowią zachętę do przemyśleń oraz dyskusji nad problematyką edukacji aksjologicznej. Czy i dlaczego jest ona potrzebna? Kto ponosi za nią odpowiedzialność?

Ustalenia terminologiczne

W literaturze przedmiotu mamy wiele definicji wartości. Jest to pojęcie wieloznaczne, którym interesują się różne nauki. Najczęściej przyjmuje się, że wartości są tym, co człowiek uważa za cenne, godne pożądania, ważne, co chce osiągnąć, zdobyć, czego broni¹.

Zróżnicowane są również typologie oraz hierarchie dóbr i idei. Max Scheler opisuje wartości hedonistyczne (przyjemnościowe), witalne (związane z zachowaniem życia), duchowe (poznawcze, estetyczne, etyczne) i religijne. Z kolei Władysław Tatarkiewicz wyodrębnia wartości: autoteliczne i pochodne, osób i rzeczy oraz absolutne i relatywne². Istnieją wartości uważane za ponadczasowe, które posiadają status niezmiennych, wiecznych, niezależnych od poznającego je podmiotu. To przede wszystkim one nadają znaczenie i sens ludzkiej egzystencji oraz pozwalają stawać się każdej osobie coraz doskonalszą. Natomiast wartości zmienne są subiektywne, zależne od poziomu świadomości człowieka oraz okoliczności, w których on funkcjonuje, miejsca i czasu.

Z kolei antywartości to przeciwieństwa wartości, ich iluzja, zaprzeczenie (np. kłamstwo, zniewolenie, pogarda, niesprawiedliwość, podłość, nienawiść). Pełnią one funkcje: fałszujące, dezorientujące, ograniczające, neurotyczne, zaburzające, paraliżujące, destrukcyjne, niszczące i mają zgubny wpływ na psychikę jednostek oraz różne aspekty życia społecznego³. Posiadają negatywną zawartość aksjologiczną, obcowanie z nimi przynosi niepożądane skutki (destrukcja psychiki osoby, patologie). Jednakże bez ich znajomości nie można w pełni zgłębić i docenić wartości.

Wartości i antywartości występują w przestrzeni edukacyjnej, którą również nie jest łatwo zdefiniować. Można powiedzieć, że jest to ogół zjawisk obejmujących działania oraz procesy służące wychowaniu i kształceniu. Znaczącą rolę w jej kształtowaniu odgrywa czas historyczny. Wyróżnia się zewnętrzną przestrzeń edukacyjną (tworzą ją wytwory kultury, symbole, interakcje społeczne, natura i wszystko to, co ludzi otacza, jest nasycone wartościami) oraz wewnętrzną przestrzeń edukacyjną człowieka (intelektualną, psychiczną i duchową).

Przestrzeń edukacyjną rozpatruje się – w wymiarze indywidualnym, grupy oraz społeczeństwa⁴. W przypadku młodych ludzi najbardziej widoczne

¹ Por. E. Pasterniak-Kobyłecka, *Edukacja aksjologiczna dziecka w środowiskach wychowawczych. Współczesne problemy*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020.

² Por. S. Kowalczyk, *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 138-139.

³ K. Popielski, *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 169-170.

⁴ Por. K. Ferenc, *Jednostka, człowiek, osoba. Pojęcie „przestrzeni edukacyjnej” w rozważaniach nad kulturą i wychowaniem*, [w:] *Przemiana, myśl i poznanie*, red. T. Frąckowiak, Wydawnictwo Naukowe PTP Oddział w Poznaniu, Poznań 2003.

w kształtowaniu ich postaw, poglądu na świat i egzystencję jest oddziaływanie rodziców oraz rówieśników. W domu rodzinnym, młodzieżowej paczce następują procesy socjalizacji, wymiany doświadczeń normatywnych, internalizacji wspólnie uznawanych wartości. Mama, tato, dziadkowie mogą kształtować wrażliwość moralną i estetyczną kolejnego pokolenia. Koledzy dają wsparcie, zaspokajają potrzeby bezpieczeństwa, udziału, znaczenia.

Przestrzenie indywidualna i grupowa zazwyczaj proponują wartości zmienne, rozumiane subiektywnie. W przestrzeni edukacyjnej dużej społeczności zakłada się „celową ingerencję w świat wartości poszczególnych jednostek z intencją tworzenia większej spójności, szerszych możliwości komunikacyjnych między nimi”⁵. Ważne staje się przekazywanie dzieciom i młodzieży wiedzy o wartościach istotnych dla regionu lub państwa (społecznych, etycznych, kulturowych) oraz wartościach ogólnoludzkich. Najlepsze warunki rozwoju człowieczeństwa stwarza się wtedy, gdy preferowane w różnych przestrzeniach edukacyjnych wartości nie są w konflikcie. Jest to możliwe w warunkach respektowania podmiotowości wychowanka, który sam decyduje o swoich wyborach, nabywa umiejętności korzystania z nadanych mu praw i przywilejów oraz kształtuje poczucie odpowiedzialności za właściwe postępowanie wynikające z obowiązków, które na siebie przyjmuje.

Transmisja wartości w naturalnych środowiskach wychowawczych

Rodzina jest podstawowym środowiskiem edukacyjnym. Jeżeli funkcjonuje prawidłowo i każdy jej członek jest obdarowany bezinteresowną miłością, troską i dobrocią, to naśladowujące rodziców dziecko przejmuje pozytywne, pełne szacunku wobec innych postawy. W wysoko rozwiniętych państwach w Europie zauważalny jest kryzys tej podstawowej komórki społecznej, notujemy coraz mniejszy przyrost naturalny. Wychowanie jest zastępowane wspieraniem podopiecznego. Ważne jest zapewnienie mu dobrego wykształcenia, gwarantującego wysokie zarobki i prestiż społeczny. Niewielu rodziców dba o kształtowanie sfer emocjonalnej i duchowej swoich pociech.

Zdaniem wielu pedagogów i psychologów, najbardziej korzystny dla rozwoju ludzkiej osoby jest demokratyczny i odwołujący się do autorytetu styl wychowania, w którym młody człowiek uczy się negocjacji, współodpowiedzialności za siebie i innych. Jest przygotowany do współpracy oraz współdziałania dla dobra wspólnego, otwarty, empatyczny, nie odczuwa lęku przed przyszłością. Bliski mu jest altruizm, który „obejmuje swym zakresem takie postawy, jak okazywana

---

⁵ Tamże, s. 226.

innym akceptacja, życzliwość, uprzejmość, wspaniałomyślność⁶. Rodzina wprowadza w życie wartościowe, dostarcza wzorców osobowych, przyczynia się do kształtowania tożsamości jednostki. W niej pielęgnuje się zwyczaje i obyczaje, obchodzi święta i uroczystości, na głos czyta interesujące książki, muzykuje, słucha opowieści seniorów.

Bardzo ważną funkcją rodziny jest przygotowanie do świadomej partycypacji w kulturze, które wymaga „oddziaływania na umysł, uczucia, wolę, wyobraźnię i charakter dzieci; wpajania im szacunku i patriotyzmu dla wartości kultury narodowej i ogólnoludzkiej (...) uznania zawartych w niej wartości, norm i wzorów zachowań, idei i doświadczeń, koncepcji i rozwiązań, stylów i sposobów myślenia za własne, potrzebne, użyteczne, atrakcyjne, potęgujące urodę życia. (...) Zadomowienie w kulturze polskiej wymaga przede wszystkim głębokiego przyswojenia sobie takich pojęć, idei i wartości, jak: naród, państwo, obowiązek patriotyczny, wiara religijna, wolność, niepodległość, suwerenność, bohaterstwo, tradycja kulturowa, godność narodowa, prawda, dobro, piękno”⁷.

Jeżeli przyjmiemy za Arystotelesem, że wychowanie jest „przyzwyczajaniem do dobrego”, to „potrzebna jest pewna dyscyplina i pewne ukierunkowanie – niezbędne jest wylanie stabilizujących fundamentów, na których »wypuszczony« już w dorosłe życie człowiek będzie mógł kontrolować i niwelować rozbieżność stosunku między tym, co wyższe i tym, co niższe”⁸. Wtedy dziecko uczy się pracy nad sobą, samokontroli, zdyscyplinowania, kształci silną wolę. Ważna staje się transmisja wartości moralnych. Są one rozumiane jako wzory postępowania, które odnoszą się do różnych kategorii działania ludzkiego, określane w kategoriach tego, co właściwe lub niewłaściwe, mają charakter powinnościowy⁹. Przysługują postępowaniu, czynom człowieka, jego decyzjom, intencjom, zamiarom, osobowemu „ja”¹⁰.

Inaczej jest w rodzinach preferujących liberalny styl wychowania, w których brak jest troski o to, by dziecko kształtowało swój charakter. Może ono robić to, na co ma ochotę, bez podejmowania obowiązków. Każdy członek społeczności jest skoncentrowany na sobie, preferuje się indywidualizm, autokreację, zaradność, przebojowość, umiejętność dbania o własne interesy. Zapomina się o stwierdzeniu, że: „Wszystko, cokolwiek ludzie robią, ma jakieś – dobre lub

⁶ M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, s. 83-84.

⁷ L. Turowski, *Wychowawcze i kulturotwórcze funkcje rodziny*, Wszechnica Polska Szkoła Wyższa TWP w Warszawie, Warszawa 2004, s. 141-142.

⁸ J. Gara, *O istocie i celu wychowania z perspektywy ontologicznej zasady odwrotnej proporcjonalności mocy i wartości*, [w:] *Wybrane aspekty współczesnej aksjologii pedagogicznej*, red. M. Nowicka-Kozioł, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2009, s. 60.

⁹ Por. T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

¹⁰ Por. W. Cichoń, *Wartość. Człowiek. Wychowanie*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1996, s. 54.

złe, bezpośrednie lub pośrednie – znaczenie zarówno dla ich własnego życia, jak i dla obecnego lub przyszłego życia innych ludzi, toteż podlega określonym normom moralnym. Ludzie obowiązani są podporządkować się tym normom. Niektóre obowiązki moralne rozciągają się na wszystkich ludzi i dopełnienie ich należy do pojęcia cnoty¹¹. Brak zainteresowania codziennymi problemami dziecka i ingerencji w jego zachowanie skutkuje w przyszłości brakiem więzi rodzinnych, egoizmem i relatywizmem aksjologicznym preferowanym przez dorastających młodych ludzi.

Jesper Juul uważa, że: „Dzieci nie wiedzą, czego potrzebują. Wiedzą tylko, na co mają ochotę. Kiedy zatem ich zachcianki stają się kryterium dla rodziców, ich właściwe potrzeby nie zostaną zaspokojone”¹². Zdaniem cytowanego myśliciela, najważniejszymi wartościami, które mogą przekazać swoim dzieciom matka i ojciec są: godność, integralność, autentyczność, odpowiedzialność, wspólnota¹³. Nierzadko opiekunowie zadają sobie pytania: „ile wolności dać córce/synowi?”; „czy i w jakim zakresie chronić swoje pociechy przed różnymi zagrożeniami?”. Wydaje się, że w wychowaniu konieczne jest kształtowanie i samokształtowanie znoszenia przykrości i przyjemności oraz pielęgnowanie męstwa i dzielności. Zatem, w zależności od preferowanego stylu wychowania przekazuje się kolejnemu pokoleniu wiedzę o różnych wartościach i ich hierarchii.

Nastolatki często bardziej niż z opiniami rodziców liczą się z sądami rówieśników. Zasady życiowe cenione przez współczesną młodzież to na przykład: „zdobycie grona dobrych przyjaciół; ciągłe poszukiwanie nowych pomysłów i rozwiązań w pracy zawodowej i życiu prywatnym; (...) wypełnianie przez człowieka tylko tych obowiązków, które sam uznaje za słuszne; czynienie tego, na co akurat ma się ochotę; czerpanie z życia tyle przyjemności, ile się da i nie przejmowanie się niczym (...) bycie niezależną osobą; niezależną od innych oraz rozwoju własnych zdolności i talentów bez względu na to, czy mogą przynieść one korzyści materialne czy też nie”¹⁴. Wszystko ma służyć samorealizacji, która jest dla tej grupy społecznej bardzo ważna. Egocentryczni młodzi ludzie pragną nieograniczonej swobody, a wartości przede wszystkim kojarzą z własnym interesem.

Z innych badań wynika, że wśród licealistów dominują wartości hedonistyczno-witalne (rodzina, poczucie bezpieczeństwa i dostatku)¹⁵. Wskazuje się również

¹¹ F. Znaniecki, *Wzorce i normy*, [w:] *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Mencwel, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 87.

¹² J. Juul, *Życie w rodzinie. Wartości w rodzicielstwie i partnerstwie*, tłum. D. Syska, Wydawnictwo MiND, Podkowa Leśna 2013 s. 80.

¹³ Tamże.

¹⁴ G. Adamczyk, *Postawy moralne polskiej młodzieży w świetle wyników badań socjologicznych*, [w:] *Wartości i wartościowanie w edukacji humanistycznej*, red. M. Marzec-Józwicka, TN KUL, Lublin 2013, s. 81.

¹⁵ M. Furgata, *Co współcześni licealiści mówią o wartościach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011, s. 138.

na zmiany w rozumieniu wartości i kłopoty w definiowaniu przez młodzież na przykład takich pojęć, jak sumienie czy autorytet oraz „brak postaw alio- i socjocentrycznych, chęć ograniczania wspólnotowości do kręgów rodzinnych i przyjacielskich”¹⁶, jednostronną koncentrację na własnym sukcesie życiowym. Umiera kultura ideałów na rzecz triumfu codzienności oraz kultu prestiżu i sławy¹⁷.

Dzisiaj każdy ma możliwość dokonywania autonomicznych wyborów aksjologicznych. Przyjmuje za własne, respektuje, pomnaża uniwersalne wartości ogólnoludzkie lub ich nie aprobuje, funkcjonuje jakby ich nie było. Powszechne są postawy egocentryczne i aspołeczne. Wartościom pozornym (pseudowartościom) przypisuje się walory, których nie posiadają¹⁸. Niepokoją procesy dehumanizacji i depersonalizacji jednostki¹⁹, wpływające na jej alienację, osamotnienie, zagubienie. Media społecznościowe zastępują bezpośredni kontakt człowieka z człowiekiem.

Edukacja aksjologiczna w placówkach oświatowych

W XXI wieku globalizacja obejmuje nie tylko sferę gospodarczą, wkracza również w życie społeczne. W wielu krajach mamy do czynienia z hipermarketyzacją wartości, która „polega na selektywnym wyborze spośród oferowanych dotychczas przez tradycję lub religię pakietów wartości tylko tych, które przyczyniają się do dobrego samopoczucia jednostki i ignorowaniu tych, które wymagałyby wyrzeczeń i uniemożliwiały zaspokojenie potrzeb”²⁰. Funkcjonujemy w czasach, które cechują relatywne oceny ludzkich poglądów i działań, bezradność (czasem bierność) wobec różnych przejawów zła.

Szkoła w znacznym stopniu odzwierciedla procesy zachodzące w większych społecznościach, staje przed nowymi wyzwaniami i zadaniami. Od wychowawców dzieci i młodzieży wymaga się, aby rozumieli rzeczywistość oraz potrafili wyjaśniać ją swoim podopiecznym. Pełniąc role przewodników i doradców, przygotowali kolejne pokolenia do funkcjonowania w nieznanej przyszłości²¹.

¹⁶ Tamże, s. 141.

¹⁷ Por. także Ch. Handy, *Wiek paradoksu. W poszukiwaniu sensu przyszłości*, tłum. L. Jesień, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1996.

¹⁸ Z. Hajduk, *Nauka a wartości. Aksjologia nauki*, TN KUL, Lublin 2011, s. 11-13.

¹⁹ Por. I. Wojnar, *Humanistyczne przesłanki niepokoju*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2016.

²⁰ I. Jakubowska, *Globalizacja i konsumeryzacja a kryzys wartości tradycyjnych*, [w:] *Wartości a współczesne państwo*, red. L. Kacprzak, J. Knopek, D. Mierzejewski, PWSZ, Piła 2009, s. 60.

²¹ Więcej E. Pasterniak-Kobyłecka, *Uwagi o roli nauczyciela we współczesnej szkole*, [w:] *Nauczyciel. Czas – Przestrzeń. Szkoła*, red. E. Pasterniak-Kobyłecka, A. Famuła-Jurczak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020.

Niezbędna staje się edukacja aksjologiczna, która jest procesem złożonym, obejmuje rozwój intelektualny, społeczny, duchowy i emocjonalny człowieka. Jej celem jest wyposażenie uczniów w taką wiedzę i umiejętności, aby mogli oni samodzielnie odkrywać, rozpoznawać (identyfikować, wyróżniać), zrozumieć (zdefiniować), wybierać, hierarchizować, pomnażać wartości oraz podejmować decyzje o ich akceptowaniu (uznaniu, aprobowaniu) i respektowaniu²². Dlatego nauczycielom są potrzebne kompetencje aksjologiczne²³, aby mogli oni świadomie i systematycznie udzielać dzieciom wsparcia w podejmowaniu decyzji moralnych oraz kształtowaniu wrażliwości estetycznej.

W placówkach edukacyjnych podkreśla się znaczenie takich wartości, jak odpowiedzialność, wolność, solidarność, nadzieja, roztropność, dobro, tolerancja, podmiotowość²⁴. Szczególnie ważne jest przestrzeganie autonomii dziecka. Zachęca się wychowawców do uwzględniania następujących reguł:

- każdy uczeń jest jednostką jedyną i неповtarzalną,
- każdy uczeń ma prawo do godności i szacunku,
- każdy uczeń jest jednostką myślącą i czującą,
- każdy uczeń ma prawo do błędu,
- w każdym uczniu tkwi choćby odrobina dobra,
- każdy uczeń jest jednostką wolną i skłoną do uczenia się odpowiedzialności za swe czyny²⁵.

Poziom podmiotowości i przedmiotowości wychowanków i nauczycieli kształtuje ich aksjologiczną przestrzeń. To, jak wychowawcy traktują konkretnego podopiecznego, zależy od wielu czynników, np. przygotowania uczniów, ich zachowania się na zajęciach, kompetencji, samopoczucia nauczycieli na lekcji. Ważne są nie tylko działania osób znaczących, również ich intencje i skutki. Opiekunowie, którzy preferują wartości ogólnoludzkie, są uczciwi, prawdomówni, autentyczni, empatyczni, mogą stać się autorytetami dla współpracujących z nimi wychowanków i ich rodziców.

---

²² Por. E. Pasterniak-Kobytecka, *Edukacja aksjologiczna dziecka w środowiskach wychowawczych. Współczesne problemy*, op. cit.

²³ Więcej E. Pasterniak-Kobytecka, *O potrzebie doskonalenia kompetencji aksjologicznych nauczycieli z perspektywy ich działań w szkole*, [w:] *O nową jakość kształcenia nauczycieli*, red. J. Madalińska-Michalak, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.

²⁴ Por. *Wybrane aspekty współczesnej aksjologii pedagogicznej*, red. M. Nowicka-Kozioł, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2009.

²⁵ M. Śnieżyński, *Wychowanie do dobra*, [w:] *Wybrane aspekty współczesnej aksjologii pedagogicznej*, red. M. Nowicka-Kozioł, op. cit., s. 71.

Wybory wartości. Między tradycją a nowoczesnością

Wielu młodych ludzi czuje się samotnych zarówno w środowisku rodzinnym, jak i wśród rówieśników²⁶, ma trudności ze zrozumieniem siebie i innych oraz określeniem, co jest w życiu najważniejsze. Wartości niezmiennie ulegają znaczącej degradacji, są niekiedy całkiem odrzucane. Trudniej jest je rozpoznać, łatwiej błędnie zrozumieć. Właściwością złą jest udawanie dobra. Szczególnie, gdy środki masowego przekazu narzucają pozytywną wizję wątpliwych moralnie postaw etycznych (obłuda, wywyższanie się nad innych, pogoń za sławą, kult pieniądza, zachowania ryzykowne). Potrzebna jest umiejętność rozpoznawania i odkrywania tego, co w danym czasie i miejscu jest faktycznie cenne i dobre dla jednostki oraz społeczeństwa. Tym bardziej, że „przestrzeń aksjologiczna antroposfery nie ogranicza się do wyizolowanych pojedynczo występujących wartości, lecz stanowi nieprzeniknioną sieć wzajemnie warunkujących się i uzupełniających, a niekiedy także weryfikujących elementów”²⁷. Na przykład miłosierdzie możemy łączyć ze sprawiedliwością, odwagę z męstwem i heroizmem.

Dodatkowo należy zwrócić uwagę na negatywny wpływ Internetu, w którym znajdziemy wypowiedzi pełne kłamstw i cynizmu na temat różnych osób i wydarzeń. W wielu przypadkach anonimowość zapewnia brak odpowiedzialności za słowa. Powszechne są: manipulacja, nierzetelność, nieuczciwość, agresja, pomówienia. Znacząco brzmi opinia: „Moralność i polityka, jak każda inna dziedzina życia społecznego, wymaga przyjęcia wartości moralnych, ale i gotowości do ich bronięcia. Stąd przekonanie, że jest w polityce miejsce dla moralności. Niestety, tego samego poglądu nie mają chyba współcześni politycy, czego dają potwierdzenie przez liczne skandale i afery im towarzyszące”²⁸.

Przestrzeń edukacyjna jest terenem ambiwalencji i różnych ścierających się energii, wartości i ich przeciwieństw (np.: wolność – zniewolenie; miłość – nienawiść; pokój – wojna; szacunek – pogarda; altruizm – interesowność; mądrość – głupota; akceptacja – odrzucenie; wierność – zdrada; przyjaźń – wrogość).

Psycholodzy wskazują, że „wobec dialektycznego kształtu bytu każda wartość (cnota, idea, cecha osobowości) może przemienić się w konstruktywne działania tylko wtedy, kiedy wejdzie w trwałe napięcie z wartością biegunowo przeciwną, z „cnotą siostrzaną”. (...) Pozbawiona takiego (równoważącego) napięcia wartość ulega zwyrodnieniu – albo inaczej mówiąc: przemienia się w swo-

²⁶ Por. J. Mastalski, *Samotność globalnego nastolatka*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2007.

²⁷ U. Ostrowska, *Conditio humana człowieka XXI wieku jako problem i wyzwanie edukacyjne. Spojrzenie z perspektywy aksjologicznej*, [w:] *Życie wartościowe w perspektywie aksjologii pedagogicznej*, red. A. Cudowska, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2018, s. 30.

²⁸ J. Kwapiszewski, *Wartości moralne w polityce. Cynizm*, [w:] *Wartości a współczesne państwo*, red. L. Kacprzak, J. Knopek, D. Mierzejewski, PWSZ w Pile, Piła 2009, s. 229.

ją zdewaluowaną przesadę. (...) Oszczędność bez swojej biegunowej siostry *hojności* przemienia się w *skąpstwo*. Natomiast *hojność* bez oszczędności wyradza się w *rozrzutność*²⁹. Z kolei tolerancja bez zaangażowania staje się obojętnością. Zaangażowanie bez tolerancji może objawiać się fanatyzmem. Podobnie jest z ostrożnością, która bez śmiałości (odwagi) niekiedy przeradza się w tchórzostwo. Śmiałość zaś bez ostrożności może stać się brawurą (lekkomyślnością)³⁰.

Pedagodzy podkreślają wagę różnych wartości w wychowaniu. Są nimi na przykład: prawda, życie, człowieczeństwo, honor, duchowość³¹, dobroć, czynność, szlachetność, bezinteresowność, życzliwość, słowność, uprzejmość, szczerść, wspaniałomyślność, wytrwałość, współczucie, niezłomność³². Powszechnie uznawane są wartości wyznaczone przez europejską tradycję: pokój, przedsiębiorczość, dobrobyt, demokracja, praworządność, świeckość, wolność, równość, altruizm³³. Nie są one jednak tak samo rozumiane i w tym samym stopniu akceptowane przez rządy i obywateli różnych państw, regionów, opcji światopoglądowych. Decydującą rolę odgrywają tu uwarunkowania kulturowe.

W latach dziewięćdziesiątych przedstawiciele UNESCO apelowali o „powstanie nowego humanizmu, w którym będzie dominował komponent etyczny, a wiedza o kulturach i wartościach duchowych różnych cywilizacji i szacunek do nich zajmą należne miejsce jako niezbędna przeciwwaga globalizacji, która nie ogranicza się do aspektów czysto technicznych i gospodarczych. Świadomość wspólnoty wartości i wspólnoty losu stanowi koniec końców podstawę wszelkiego projektu współpracy międzynarodowej”³⁴. Współcześnie ten postulat również jest aktualny.

Bibliografia

- Adamczyk G., *Postawy moralne polskiej młodzieży w świetle wyników badań socjologicznych*, [w:] *Wartości i wartościowanie w edukacji humanistycznej*, red. M. Marzec-Jóźwicka, TN KUL, Lublin 2013.
- Bańka J., *Świat poręczenia moralnego. Medytacje o etyce prostomyślności*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2003.

²⁹ F. Schulz von Thun, *Sztuka rozmawiania. Rozwój osobowy*, tłum. P. Włodyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 38.

³⁰ Tamże, s. 55-56.

³¹ Por. J. Gajda, *Wychowywać do prawdy? Zarys etyki nauczycielskiej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000.

³² J. Bańka, *Świat poręczenia moralnego. Medytacje o etyce prostomyślności*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2003, s. 75.

³³ K. Pomian, *Europa i jej narody*, Słowo. Obraz. Terytoria, Gdańsk 2004, s. 117-227.

³⁴ Raport dla UNESCO. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Pod przewodnictwem J. Dorsy, SOP Wydawnictwo UNESCO, Warszawa 1998, s. 47.

- Cichoń W., *Wartość. Człowiek. Wychowanie*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1996.
- Ferenz K., *Jednostka, człowiek, osoba. Pojęcie „przestrzeni edukacyjnej” w rozważaniach nad kulturą i wychowaniem*, [w:] *Przemiana, myśl i poznanie*, red. T. Frąckowiak, Wydawnictwo Naukowe PTP Oddział w Poznaniu, Poznań 2003.
- Furgata M., *Co współcześni licealiści mówią o wartościach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011.
- Gajda J., *Wychowywać do prawdy? Zarys etyki nauczycielskiej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000.
- Gara J., *O istocie i celu wychowania z perspektywy ontologicznej zasady odwrotnej proporcjonalności mocy i wartości*, [w:] *Wybrane aspekty współczesnej aksjologii pedagogicznej*, red. M. Nowicka-Kozioł, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2009.
- Hajduk Z., *Nauka a wartości. Aksjologia nauki*, TN KUL, Lublin 2011.
- Handy Ch., *Wiek paradoksu. W poszukiwaniu sensu przyszłości*, tłum. L. Jesień, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1996.
- Jakubowska I., *Globalizacja i konsumeryzacja a kryzys wartości tradycyjnych*, [w:] *Wartości a współczesne państwo*, red. L. Kacprzak, J. Knopek, D. Mierzejewski, PWSZ, Piła 2009.
- Juul J., *Życie w rodzinie. Wartości w rodzicielstwie i partnerstwie*, tłum. D. Syska, Wydawnictwo MiND, Podkowa Leśna 2013.
- Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.
- Kwapiszewski J., *Wartości moralne w polityce. Cynizm*, [w:] *Wartości a współczesne państwo*, red. L. Kacprzak, J. Knopek, D. Mierzejewski, PWSZ w Pile, Piła 2009.
- Łobocki M., *Wychowanie moralne w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002.
- Mastalski J., *Samotność globalnego nastolatka*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2007.
- Ostrowska U., *Conditio humana człowieka XXI wieku jako problem i wyzwanie edukacyjne. Spojrzenie z perspektywy aksjologicznej*, [w:] *Życie wartościowe w perspektywie aksjologii pedagogicznej*, red. A. Cudowska, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2018.
- Pasterniak-Kobyłecka E., *Edukacja aksjologiczna dziecka w środowiskach wychowawczych. Współczesne problemy*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020.
- Pasterniak-Kobyłecka E., *O potrzebie doskonalenia kompetencji aksjologicznych nauczycieli z perspektywy ich działań w szkole*, [w:] *O nową jakość kształcenia nauczycieli*, red. J. Madalińska-Michalak, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.
- Pasterniak-Kobyłecka E., *Uwagi o roli nauczyciela we współczesnej szkole*, [w:] *Nauczyciel. Czas – Przestrzeń. Szkoła*, red. E. Pasterniak-Kobyłecka, A. Famuła-Jurczak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020.
- Pomian K., *Europa i jej narody. Słowo. Obraz. Terytoria*, Gdańsk 2004.
- Popielski K., *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.

- Raport dla UNESCO. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Pod przewodnictwem J. Delorsa, SOP Wydawnictwo UNESCO, Warszawa 1998.
- Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. Rozwój osobowy*, tłum. P. Włodyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
- Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Śnieżyński M., *Wychowanie do dobra, [w:] Wybrane aspekty współczesnej aksjologii pedagogicznej*, red. M. Nowicka-Kozioł, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2009.
- Turoś L., *Wychowawcze i kulturotwórcze funkcje rodziny*, Wszechnica Polska Szkoła Wyższa TWP w Warszawie, Warszawa 2004.
- Wojnar I., *Humanistyczne przesłanki niepokoju*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2016.
- Wybrane aspekty współczesnej aksjologii pedagogicznej*, red. M. Nowicka-Kozioł, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2009.
- Znaniński, *Wzorce i normy, [w:] Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Mencwel, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.